

TƏDRİS MÜHİTİNDƏ DİLİN QORUNMASI

ZABİTƏ TEYMURLU

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Mühəndislik Universitetinin
Azərbaycan dili və pedaqogika kafedrasının dosenti.

E-mail: zteymurlu@beu.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-9625-5029>

Məqaləyə istinad:

Teymurlu Z. (2024). Tədris mühitində dilin qorunması. *Azərbaycan məktəbi*. № 3 (708), səh. 91–98

DOI: 10.30546/32898065.2024.3.020

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 15.08.2024

Qəbul edilib: 02.09.2024

ANNOTASIYA

Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafı və dilin təmizliyinin qorunması, müasir Azərbaycan ədəbi dilinin normalarının pozulmasının qarşısının alınması məsələləri dilin tədrisində əhəmiyyət kəsb edir. Düzgün danışmaq və savadlı yazı leksik, qrammatik, fonetik normalara əməl etməklə mümkündür. Hər bir dilin öz qaydaları var və bu qaydalara riayət etməklə dilin düzgün istifadəsi təmin edilir. Tədris mühitində qorunması bir dilin gələcək nəsillərə düzgün və tam şəkildə ötürülməsi üçün vacibdir. Məqalədə Azərbaycan dilinin tədris mühitində qorunmasında işin səmərəliliyini artıran lüğətlərdən istifadə metodları göstərilib və bu metodların əhəmiyyəti vurğulanıb. Unutmamalıyıq ki, hər bir dil öz qanunları əsasında öyrənilir və öyrədilir. Hər hansı bir xalqın mədəni səviyyəsi isə onun dilində təzahür edir.

Açar sözlər: Dilin qorunması, tədris mühiti, ədəbi dil normaları, düzgün danışmaq, savadlı yazı.

THE PRESERVATION OF LANGUAGE IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

PhD in Philology, Associate Professor in the Department of Azerbaijani Language and Pedagogy, Baku Engineering University.
E-mail: zteymurlu@beu.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-9625-5029>

To cite this article:

Teymurlu Z. (2024). The preservation of language in the educational environment. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 708, Issue III, pp. 91-98

DOI: 10.30546/32898065.2024.3.020

Article history

Received: 15.08.2024

Accepted: 02.09.2024

ABSTRACT

The development of the Azerbaijani language as the state language, the preservation of its purity, and the prevention of violations of modern Azerbaijani literary language norms are important issues in language education. Correct speech and literate writing are possible by adhering to lexical, grammatical, and phonetic norms. Every language has its rules, and by following these rules, the proper use of the language is ensured. The preservation of a language in the educational environment is essential for passing it on correctly and completely to future generations. The article highlights the methods of using dictionaries that will increase the effectiveness of preserving Azerbaijani language in the educational environment and emphasizes the importance of these methods. We must not forget that every language is learned and taught based on its rules. The cultural level of any nation is reflected in its language.

Keywords: Language preservation, educational environment, literary language norms, correct speech, literate writing.

Giriş

“Dil nədir?” sualına ümumi dilçiliklə məşğul olan dünya alimləri öz əlavələrini etməklə, demək olar ki, eyni şəkildə cavab veriblər. Məsələn, F. Sössür dili “ünsiyyət qurmaq məqsədi ilə insanların sahib olduğu təbii vasitə, fikir ifadə edən işarələr sistemi” adlandırır (Saussure, 1959). Ağamusa Axundov isə yazır: “Dil – düşüncələrimizin ifadə formasıdır. Biz gördüklərimizi, düşündüklərimizi ünsiyyət prosesində nitqimizlə ifadə edirik. Dil və nitq, dil və təfəkkür anlayışları dilçilikdə öz əksini çox geniş formada tapıb. Dil – ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı insanların düşünmə vasitəsi, təfəkkürün ifadə olunma alətidir” (Axundov, 2006). Dilin əhəmiyyətinin böyüklüyünü nəzərə çatdırmaq üçün deyilənlərə sadəcə bunu əlavə etmək olar ki, dil – maddi aləmdə mövcud olan canlılardan yalnız insana verilmiş ən böyük hədiyyə, ən gözəl bəxşisdir.

Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, dünya haqqında təsəvvür yaradan təbii intellektual sistemdir. İnsanlar aralarında dil vasitəsi ilə ünsiyyət quraraq bir-birini başa düşür. Ona görə də hər bir dil ayrılıqda dünya haqqında bilik əldə etmək, dünyanı görmək və anlamaq üçün vasitədir.

Dilin başlıca səciyyəvi əlaməti ondan ibarətdir ki, o, bir neçə ilin, yaxud müəyyən bir dövrün məhsulu deyil, əsrlər boyunca yaranmış və inkişaf prosesi keçərək daha da formalaşmış, zənginləşmiş xəzinədir (Bayramov, Məhərrəmov, İsgəndərzadə, 2015).

Dil kütləvililiyi, qarşılıqlı anlaşmanı təmin edən əvəzsiz bir dəyərdir. Qarşılıqlı anlaşma və kütləvi ünsiyyətin təmin edilməsinin şərtlərindən ən vacibi düzgün danışıq və savadlı yazıdır. Düzgün danışıq və savadlı yazı leksik, qrammatik fonetik normalara əməl etməklə mümkündür. Unutmamalıyıq ki, gələcəyimizin təminatı həm də gözəl, düzgün, səmimi, sağlam danışıqdan və savadlı yazıdan keçir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur” (Sadıqlı, 2011).

Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da yaxşılaşdırılması hər bir vətəndaşın vəzifəsidir.

Azərbaycan dilinin düzgün tətbiqinə və onun inkişafına xüsusi diqqətin artırılması dövlət dil siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Dilimizdən düzgün istifadəni təmin etmək məqsədilə məhz qarşıya qoyulan tələbləri ödəmək üçün ali təhsil müəssisələrinin bütün ixtisaslarında “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya” fənni tədris edilir. “Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya” fənni müxtəlif ixtisaslarda təhsil alan tələbələrin nitq mədəniyyətini yüksəltməklə yanaşı, onların peşəkar mühitdə özünüifadə qabiliyyətini inkişaf etdirir və dilin tətbiqinə diqqəti artırır. Bu fənnin tədrisi Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi mövqeyinin gücləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi baxımından dövlət dil siyasətinin əsas məqsədlərini dəstəkləyir. Buna görə də Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafı və dilin təmizliyinin qorunması, müasir Azərbaycan ədəbi dilinin normalarının pozulmasının qarşısının alınması məsələləri dilin tədrisində əhəmiyyət kəsb edir.

Əsas hissə

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 21-ci maddəsində dilin qorunması və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı məsələlər öz əksini tapıb. Bu maddə dilin cəmiyyətin hər bir sahəsində (təhsil, mədəniyyət, hüquq və s.) qorunması və onun davamlı inkişafı üçün hüquqi zəmin yaradır. Bu hüquqi zəmin təhsil sahəsində aşağıdakı istiqamətlərdə öz əksini tapır:

Tədris dilinin Azərbaycan dili olması. Konstitusiyanın 21-ci maddəsinə əsasən təhsil müəssisələrində tədris prosesinin dövlət dili olan Azərbaycan dilində aparılması təmin olunur. Bu bütün təhsil pillələrində (məktəbəqədər, orta, ali və s.) Azərbaycan dilinin istifadəsini tələb edir.

Dilin inkişafının tədris yoluyla təşviqi.

Konstitusiyanın müəyyən etdiyi hüquqi cərhivə əsasında təhsil proqramlarında və dərslıklərdə Azərbaycan dilinin zənginləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi məqsədilə xüsusi dərslər və proqramlar hazırlanır.

Dil mühitinin qorunması. Azərbaycan Respublikası dövlət dilinin işlənməsini, qorunmasını və inkişafını təmin edir¹.

Bu, müəllimlərin, şagirdlərin və tələbələrin dilə hörmətlə yanaşmasını və ondan düzgün istifadəni təşviq edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin tələblərinə əsasən dövlət dilinin qorunması və inkişaf etdirilməsi məsələləri dövlətin əsas vəzifələrindən biri kimi təsbit olunur. Dövlət dili siyasətinin icrasını təmin etmək və dilin cəmiyyətin müxtəlif sahələrində düzgün və səmərəli istifadəsini nəzarətdə saxlamaq üçün Monitorinq Mərkəzinin yaradılması zərurəti doğurdu. Belə ki, Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı istiqamətində atılan addımlardan biri kimi, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 1 avqust 2019-cu il tarixli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzi yaradılıb. Konstitusiyanın 21-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq Monitorinq Mərkəzinin fəaliyyətinin əsas məqsədini Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin tətbiqinə nəzarətin həyata keçirilməsi, kütləvi informasiya vasitələrində, internet resurslarında və reklam daşıyıcılarında ədəbi dil normalarının qorunmasının təmin edilməsi təşkil edir. Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzinin apardığı monitorinqlər nəticəsində müxtəlif sahələrdə Azərbaycan dilinin düzgün istifadə olunması ilə bağlı bir sıra mühüm nəticələr əldə edilib. Bu nəticələr dilin qorunması və inkişafı ilə bağlı problemləri müəyyən etməyə və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görməyə yönəlib. Televiziya, radio və digər kütləvi informasiya vasitələrində bəzən dil qaydalarına tam riayət

olunmaması, müxtəlif dialektlərin və ya arqo ifadələrin yayılması, eləcə də yad sözlərin normativ olmayan formada istifadə edilməsi monitorinq aynasında öz əksini tapıb.

Azərbaycan dilinin qorunmasında təhsil işçilərinin rolu

Azərbaycan dilinin saflığının qorunması, təbliği və düzgün tətbiqi işinə xüsusi töhfə verən təhsil xadimlərinin olduğunu da qeyd etməliyik. Bu xadimlər dilin zənginliyini, tarixini və mədəniyyətini qorumaq və gələcək nəsillərə ötürmək üçün fəal şəkildə çalışırlar. Onların töhfələri bir neçə istiqamətdə özünü göstərir:

Ana dilinin tədrisi və qorunması. Azərbaycan dilinin saflığını qorumaqda müəllimlərin rolu əvəzsizdir. Onlar şagirdlərə və ya tələbələrə dili düzgün öyrətməklə yanaşı, onun incəliklərini, qrammatik qaydalarını və nitq mədəniyyətini də aşılayırlar. Müəllimlər, həmçinin, şagirdlərin və ya tələbələrin Ana dilində təmiz danışmasına, doğru yazı qaydalarına riayət etməsinə və leksik zənginliyindən düzgün istifadə etməsinə şərait yaradırlar.

Yeni tədris proqramları. Təhsil işçiləri Ana dilinin tədrisi ilə bağlı yeni proqramlar, dərslıklar və metodik vəsaitlər hazırlayırlar, dilimizin müasir tələblərə uyğun öyrədilməsini təmin edirlər.

Təhsil müəssisələri və tədqiqat institutlarının fəaliyyəti. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dil və ədəbiyyat fakültələri, dilçilik institutları və digər təhsil müəssisələri dilin saflığının qorunması və təbliği işinə böyük töhfə verirlər. Bu müəssisələr tədqiqatlar aparır, elmi konfranslar təşkil edir və elmi məqalələr dərc edirlər ki, bunlar da dilin inkişafına və qorunmasına xidmət edir.

Tərcümə və terminologiya üzrə işlər. Azərbaycan dilinin düzgün tətbiqi üçün tərcümə və terminologiya üzrə ixtisaslaşmış təhsil işçiləri mühüm rol oynayır. Onlar xarici dillərdən olan söz və terminlərin azərbaycanca düzgün qarşılığını tapmaq, onların istifadəsini standartlaşdırmaqla dilin saflığını qorumağa çalışırlar.

¹ <https://e-qanun.az/framework/1865>

İctimai maarifləndirmə. Təhsil işçiləri Ana dilinin düzgün istifadəsi üçün ictimai maarifləndirmə kampaniyaları aparır, Azərbaycan dili ilə bağlı xüsusi günlərdə (məsələn, Beynəlxalq Ana Dili Günü) müxtəlif tədbirlər, o cümlədən dil müsabiqələri, esse yarışmaları, bədii oxu müsabiqələri və mükafatlandırma mərasimləri təşkil edirlər. Bu tədbirlər vasitəsilə dilin əhəmiyyəti və onun düzgün istifadəsi mövzusu gündəmə gətirilir və gənclər dilimizin zənginliyini və incəliklərini öyrənməyə təşviq edilir.

Bunlara nümunə olaraq Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin "Heydər Əliyev İli" çərçivəsində keçirilən "Heydər Əliyev və gəncliyimiz" adlı esse müsabiqəsini nümunə göstərə bilərik. Bu müsabiqəyə filologiya və jurnalistika fakültələrinin tələbələrindən daxil olan 49 essenin qiymətləndirilməsi münisflər heyəti kimi orta və ali təhsil müəssisələrindən dəvət olunan müəllimlər tərəfindən həyata keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzi ixtisaslaşdırılmış hərbi ali təhsil müəssisələrinin tələbələri arasında "Azərbaycan dili müzəffər ordumuzun dilidir" adlı esse müsabiqəsi də keçirib. Monitoring Mərkəzinin direktoru professor Sevinc Əliyeva ixtisaslaşdırılmış hərbi ali təhsil müəssisələrinin kursantları arasında esse müsabiqəsinin keçirilməsində başlıca məqsədin əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan ordu quruculuğu siyasətinin dərinədən öyrənilməsi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 44 günə tarix yazan, dünyanın inkişaf etmiş silahlı qüvvələri arasında özünə layiqli yer tutan müzəffər ordumuzun istər döyüş, istərsə də mənəvi-psixoloji hazırlığının güclənməsi, yeni nəslin vətənpərvərlik ruhunda formalaşmasına, eləcə də gələcək zabitlərimizdə yazı və şifahi

nitq vərdişlərinin düzgün inkişafı işinə töhfə vermək olduğunu bildirib. Monitoring Mərkəzinin direktoru, həmçinin yazı müsabiqələri tələbələrdə tədqiqatçılıq bacarığını üzə çıxarmaqla onlarda düzgün yazı vərdişlərini inkişaf etdirməyə geniş imkan yaratdığını qeyd edib².

Mədəniyyət paytaxtı Şuşa şəhərində "1 avqust – Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür" adlı ilk tədbirin təşkilatçılığını da Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzi həyata keçirib. Bu tədbirlər vasitəsilə dilin müxtəlif məsələləri müzakirə olunur və cəmiyyətə çatdırılır.

Monitoring Mərkəzi kütləvi informasiya vasitələrində, dövlət və özəl müəssisələrdə, təhsil ocaqlarında və digər ictimai yerlərdə Azərbaycan dilinin istifadəsinə nəzarət etmək hüququna malikdir. Mərkəz dilin qrammatik, fonetik, leksik-semantik normalarına uyğun istifadə edilməsini izləyir və pozuntuları aşkar edir.

Təhsil işçilərinin Azərbaycan dilinin qorunmasında, inkişafında, düzgün tətbiqində və təbliğində çox mühüm rolu vardır. Onlar dilin düzgün öyrədilməsi, cəmiyyətə aşılması, elmi araşdırmalarla zənginləşdirilməsi və yeni nəsillərə ötürülməsi işində fəal iştirak edərək milli-mədəni irsin və dilin qorunmasına və inkişafına böyük töhfələr verirlər. Bu fəaliyyətlər sayəsində Azərbaycan dili dövlət dili kimi mövqeyini gücləndirir və milli kimliyin əsas komponenti kimi qorunur.

Beləliklə, dilçi müəllimlərin qarşısında iki çətin vəzifə durur. Biz həm tədris mühitində, həm də ictimai mühitdə mənfi təsirlərə məruz qalan dilimizi qorumalı və inkişaf etdirməliyik. Unutmamalıyıq ki, dil mədəniyyətin göstəricisidir. Nitqdən səlis, düzgün, aydın, yığcam, rəhbərli, səmimi şəkildə istifadə danışanın təhsili, mədəniyyəti ilə birbaşa əlaqəlidir. Dilin, danışığın gözəlliyi həm də onun mədəniliyidir. Dilimizə həsr olunan məqalələrin geniş oxucu

² <https://monitorinqmerkezi.az/azerbaycan-dili-muzeffar-ordumuzun-dilidir-adli-esse-musabiqesinin-neticelerine-hesr-olunmus-tedbir>

auditoriyasına çatdırılması, xüsusilə, təhsil müəssisələrində dilimizin qaydalarının düzgün tətbiq olunması və dillə bağlı müzakirələrin, təlimlərin keçirilməsi, şagirdlərin və tələbələrin gündəlik həyat və müxtəlif situasiyalarda praktiki ünsiyyətdə dil bacarıqlarını düzgün istifadə etmələri üçün danışıq klubları və seminarların təşkilində istər tələbə, istər müəllim heyətinin iştirakı doğma dildən şüurlu istifadənin təmin olunmasında əhəmiyyət kəsb edir. Dildən istifadənin şüurlu əsas aspektləri aşağıdakılardır:

- dil qaydalarının bilinməsi və tətbiqi;
- özlərin və ifadələrin məqsədli seçimi;
- dil vasitələrindən məqsədyönlü şəkildə istifadə;
- təsirli kommunikasiya;
- qarşılıqlı anlaşma;
- auditoriyanı tanımaq;
- planlaşdırma;
- danışıq etikasına riayət;
- müvafiq ton;
- hədəfin müəyyənləşdirilməsi və s.

Qeyd olunan dilin məqsədli, düzgün və effektiv istifadəsini təmin edir, kommunikasiya prosesini təkmilləşdirir və mesajların daha təsirli şəkildə çatdırılmasına kömək edir.

Bunun üçün Azərbaycan dilinin tədrisində şagirdlərə və ya tələbələrə dildən düzgün istifadə bacarıqlarına yiyələnmələri və söz ehtiyatlarının artırılması məqsədilə müəyyən tapşırıqlar vermək, orfoepiya, orfoqrafiya qaydalarından, habelə izahlı lüğətlərdən düzgün və səmərəli istifadənin yollarını göstərmək olar.

Dil normalarının qorunmasında lüğətlərin rolu

Şagirdlər və ya tələbələr tədris prosesində dil normalarının qorunmasında fəal iştirak etməlidirlər. Bu onların şəxsi inkişafına müsbət təsir edəcək və dilin cəmiyyətdə düzgün istifadə olunmasını təmin edəcəkdir. Onlar düzgün dil istifadəsini təbliğ edən ədəbi əsərlər, filmlər, televiziya proqramları və digər media məhsullarına üstünlük verməlidirlər. Bu onların dil normalarını qorumağa olan marağını

artıracaq. Müasir lüğətlər dilin qrammatik qaydalarını, düzgün yazılış və tələffüz nümunələrini, yeni söz və ifadələri ehtiva etməklə yanaşı, onların mənalarını da aydın və dəqiq şəkildə izah edir. Bu da şagird və tələbələrin dildə rast gəlinən çətinlikləri aşmasına və dil biliklərini dərinləşdirməsinə kömək edir. Təhsil sistemində belə lüğətlərin istifadəsi dilin düzgün və səmərəli öyrənilməsini təmin etməklə yanaşı, dövlət dilinin qorunması və inkişafı baxımından da mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Məsələn, şagirdlər və ya tələbələr televiziya və radioda yayılan verilişlərdə, çap və elektron kütləvi informasiya vasitələrində, reklam, elan və afişalarda, küçə adlarında aşkar etdikləri norma pozuntularını "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən və "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"ndən istifadə edərək dəqiqləşdirə bilirlər. Bunun üçün isə <https://obastan.com/azerbaycan-dilinin-izahli-lugeti/a/?l=az> – elektron lüğətdən istifadə etmək daha əlverişlidir. Belə ki, elektron lüğətdə dilçilik sahəsi üzrə "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti", "Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti", "Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti", "Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti", "Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti", "Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti", "Azərbaycan dilinin etimologiya lüğəti", "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" mövcuddur. Nümunə kimi, elektron lüğətdən istifadə edərək bəzi sözləri dəqiqləşdirək:

Qoyumçu. Sif. köhn. "Qızıl-gümüşdən qab-qacaq, bəzək şeyləri qayıran usta; zərgər" (Azərbaycan Dilinin Orfoqrafiya Lüğəti).

Dilimizdə *qoyumçu* sözünün yerinə fars mənşəli zərgər sözünün istifadəsinə üstünlük verilir.

Sürətçixarma və kseroks. *Sürətçixarma* sözü "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə mövcuddur, lakin "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"ndə yer almayıb. Belə ki, *sürətçixarma* son dövrlərdə dilimizə daxil olan yeni sözlərdəndir. Qeyd etməliyəm ki, "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə *kseroks* sözünə də təsadüf edilir. Orfoqrafiya lüğəti dilimizdə *sürətçixarma* və *kseroks* sözlərinin istifadəsinin məqbul olduğunu göstərir.

Dildə olan sözlərin hamısı birlikdə onun lüğət tərkibi adlanır. Dilin zənginliyi həmin dilin lüğət tərkibinin zənginliyi ilə ölçülür. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” müasir ədəbi dilimizin lüğət tərkibini təşkil edir. Lakin lüğət çap olunduqdan sonra dilimizə yeni sözlər də daxil edilir. Həmin sözlərin lüğətdə qeyd olunmaması təbii haldır. Dilimizə yeni daxil olan sözlər “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndə isə öz əksini tapır. Məsələn, “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə *simpatiya* sözü yer aldığı halda, dilimizə yeni əlavə olunan *empatiya* sözünə təsadüf olunmur. Lakin “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndə hər iki söz qeyd olunub.

Miqrasiya, investisiya, innovasiya, diaspora, multikulturalizm, tolerant kimi sözlər də “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə yer almır, amma “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndə qeyd olunub. “Nəzarət, nəzarət etmək” mənasını ifadə edən monitorinq sözünə isə hər iki lüğətdə təsadüf edilir.

“Dil strukturu özünün prinsipləri əsasında hərəkət mexanizmi üzrə daimi inkişaf və təkmilləşmə prosesi keçirdiyi üçün normalardakı sabitliyin özü də nisbi xarakter daşıyır. Burada nisbilik onunla xarakterizə edilir ki, nitq üslubları bir-biri ilə arasıkəsilməz inkişaf dinamikasına malikdir. Məsələn, ictimai mühitdə baş verən mədəni inkişaf, sosial-iqtisadi tərəqqi, eyni zamanda xalqlararası və dillərarası inteqrasiya mövcud normaların təkmilləşməsi prosesinə ciddi təsir göstərir” (Yusifov, 2019).

Cəmiyyətdə elə bir dəyişmə və inkişaf yoxdur ki, dildə öz əksini tapmasın. Dilimizə yeni daxil olan sözlər məhz bu inkişaf prosesinin nəticəsidir. Kristal (Crystal, 2010), əsasən, dilin müxtəlif sosial, texnoloji və mədəni faktorların təsiri altında dəyişə biləcəyini qeyd edir. O, dildə baş verən dəyişiklikləri təbii və davamlı bir hadisə kimi təqdim edir. Kristal vurğulayır ki, dillər davamlı olaraq yeni kommunikativ ehtiyacları qarşılamaq üçün inkişaf edir və dəyişir.

Elə bu səbəbdən “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndə qeyd olunan sözün “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə mövcud ol-

maması çəşqinliq yaratmamalıdır. Bu, dilin dinamikası və lüğətlərin məqsəd və funksiyalarının müxtəlifliyi ilə əlaqədardır.

Nəticə

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan dilinin sabit normaları var və bu normalara riayət etmək vacibdir. Normalar həm dilin öyrədilməsi və öyrənilməsi üçün standartlar təqdim edir, həm də dilin təkamülünü izləyir və dəyişikliklərə uyğunlaşır. Bu, məktəblərdə və universitetlərdə dil tədrisinin effektivliyini artırır, dilin zamanla yenilənməsinə və müasir dövrün tələblərinə uyğun olmasına kömək edir.

Xatırlatmalıyıq ki, sözlərin düzgün yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün Azərbaycan dilinin orfoqrafiya və orfoepiya lüğətlərinin sonuncu – 2021-ci il nəşrlərindən istifadə olunmalıdır. Lüğətlərdən istifadə edərək şifahi və yazılı nitqimizi təkmilləşdirə bilərik.

Şagirdlərə, tələbələrə dilimizin mədəni irs kimi nə qədər dəyərli olduğunu öyrətməklə, onların dilimizin qorunması istiqamətində məsuliyyət hissi qazanmalarını təmin etmək mümkündür. Bu yanaşma onlarda dilə olan sevgini artıracaq və dilin yalnız bir ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyimizin, tariximizin və mədəniyyətimizin ayrılmaz bir parçası olduğunu anlamalarına kömək edəcək.

Başda tədris olmaqla hər mühitdə dilimizi qorumalıyıq!

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1 Abdullayev, N. (2013). Nitq mədəniyyətinin əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 277 səh.
- 2 Axundov, A. (2006). Ümumi dilçilik. Dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi, metodları. Bakı: Şərq-Qərb, 280 səh.
- 3 Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzi. <https://monitorinqmerkezi.az/>

- ⁴ Bayramov, A., Məhərrəmov, Z., İsgəndərzadə M. (2015). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı: "Ulu" nəşriyyatı, 236 səh.
- ⁵ Crystal, D. (Editor) (2010). The Cambridge Encyclopedia of Language. 4th ed., England: Cambridge University Press, 528 p.
- ⁶ Ferdinand de Saussure. (1959). Course in General Linguistics, Edited by Charles Bally Albert Sechehaye, Translated with an introduction and notes by Wade Baskin, New York: The Philosophical Library, 240 p.
- ⁷ Sadıqlı, A. (2011). Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan dili. Bakı: "Mütərcim" nəşriyyatı, 180 s.
- ⁸ Yusifov, M. (2019). Nitq mədəniyyəti. Bakı: "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 432 səh.
- ⁹ <https://edu.gov.az/>
- ¹⁰ <https://e-qanun.az/framework/1865>
- ¹¹ <https://obastan.com/azerbaycan-dilinin-izahli-lugeti/a/?l=az>